



Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity



e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Haziran 2026, 60: 191-217

Akademik Akıl ile İnanan Kalbin Sentezi: İlahiyat Öğrencileri İçin Kur'an ile İlişki Ölçeği'nin (Kiö) Geliştirilmesi

The Synthesis of the Academic Mind and the Believing Heart: Development of the Relationship with the Quran Scale (Rqs) for Theology Students

Dr. Öğr. Üyesi Süheyb OKUR¹

¹Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bayburt
· suheybokur@bayburt.edu.tr · ORCID > 0000-0002-0242-5921

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16 Ocak/January 2026

Kabul Tarihi/Accepted: 05 Mayıs/May 2026

Yıl/Year: 2026 | **Sayı – Issue:** 60 | **Sayfa/Pages:** 191-217

Atıf/Cite as: Okur, S. "Akademik Akıl ile İnanan Kalbin Sentezi: İlahiyat Öğrencileri İçin Kur'an ile İlişki Ölçeği'nin (Kiö) Geliştirilmesi"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 60, Haziran 2026: 191-217.

AKADEMİK AKIL İLE İNANAN KALBİN SENTEZİ: İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİ İÇİN KUR’AN İLE İLİŞKİ ÖLÇEĞİ’NİN (KİÖ) GELİŞTİRİLMESİ

ÖZ

İlahiyat eğitimi, doğası gereği öğrencileri “akademik aklın” eleştirel disiplini ile “inanın kalbin” manevi teslimiyeti arasında karmaşık bir sentez kurmaya zorlamaktadır. Ancak mevcut literatürdeki ölçme araçları, öğrencilerin Kur’an-ı Kerim ile kurdukları bu çok katmanlı ilişkiyi genellikle “okuma sıklığı” gibi davranışsal boyutta ele almakta, varoluşsal ve entelektüel bütünleşmeyi ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an-ı Kerim ile kurdukları ilişkinin doğasını; manevi yönelim, akademik ilgi ve bu iki alanın bütünleşmesi ekseninde değerlendirebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. Metodolojik araştırma desenine sahip çalışmanın verileri, 2025-2026 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencilerinden iki aşamalı olarak toplanmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde, 161 öğrenciden elde edilen verilerle açımlayıcı faktör analizi (AFA), 288 öğrenciden elde edilen verilerle ise doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, toplam varyansın %63,214’ünü açıklayan, 13 madde ve üç alt boyuttan (Manevi Yönelim, Bütünleşme, Akademik İlgi) oluşan psikometrik açıdan güçlü bir yapı elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, modelin mükemmel uyum iyiliği değerlerine sahip olduğunu göstermiştir ($\chi^2/sd= 2.471$, RMSEA=.072, CFI=.942). Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) ise .884 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak literatüre kazandırılan “Kur’an ile İlişki Ölçeği (KİÖ)”, öğrencilerin Kur’an’ı Kerim ile kurdukları ilişkiyi sadece teknik bir okuma eylemi olarak değil, akademik merak ve manevi huşunun iç içe geçtiği bütüncül bir tecrübe olarak ölçme imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kur’an-ı Kerim, Kur’an ile İlişki, Ölçek Geliştirme, İlahiyat Öğrencileri.



THE SYNTHESIS OF THE ACADEMIC MIND AND THE BELIEVING HEART: DEVELOPMENT OF THE RELATIONSHIP WITH THE QURAN SCALE (RQS) FOR THEOLOGY STUDENTS

ABSTRACT

Theological education inherently compels students to establish a complex synthesis between the critical discipline of the “academic mind” and the spiritual submission of the “believing heart.” However, existing measurement instruments in the literature generally approach this multi-layered relationship from a behavioral dimension, such as “reading frequency,” and remain insufficient in measuring existential and intellectual integration. This study was conducted to develop a valid and reliable measurement instrument capable of evaluating the nature of the relationship Theology Faculty students establish with the Quran, centered on the axes of spiritual orientation, academic interest, and the integration of these two domains. The data of this methodological study were collected in two stages from undergraduate students studying at the Bayburt University Faculty of Theology during the fall semester of the 2025-2026 academic year. During the scale development process, exploratory factor analysis (EFA) was conducted with data obtained from 161 students, and confirmatory factor analysis (CFA) was conducted with data from 288 students. As a result of the analyses, a psychometrically robust structure consisting of 13 items and three sub-dimensions (Spiritual Orientation, Integration, and Academic Interest) that explains 63.214% of the total variance was obtained. Confirmatory factor analysis results demonstrated that the model possesses strong goodness-of-fit indices ($\chi^2/df= 2.471$, RMSEA=.072, CFI=.942). The internal consistency coefficient (Cronbach’s Alpha) of the scale was calculated as .884. Consequently, the “Relationship with the Quran Scale (RQS)” introduced to the literature provides the opportunity to measure students’ relationship with the Quran not merely as a technical reading act, but as a holistic experience where academic curiosity and spiritual reverence intertwine.

Keywords: Psychology of Religion, The Quran, Relationship with the Quran, Scale Development, Theology Students.



GİRİŞ

İnsan, doğası gereği anlam arayışında olan, varoluşsal kaygılarına cevap arayan ve kendisini aşkın bir gerçeklikle ilişkilendirme eğilimi taşıyan bir varlıktır.^[1] Din psikolojisi literatüründe “içsel dini yönelim” olarak tanımlanan bu eğilim, bireyin dini sadece bir araç olarak değil, yaşamın nihai bir amacı ve anlam haritası olarak konumlandırmasını ifade eder.^[2] İslam inancının merkezinde yer alan Kur’an-ı Kerim, Müslüman birey için sadece okunması gereken kutsal bir metin değil aynı zamanda psikolojik iyi oluşu destekleyen, streste başa çıkmada sığınılan bir “güvenli bağlanma nesnesi” ve ontolojik bir rehberdir.^[3]

Bu bağlamda kutsal metinle kurulan ilişkinin niteliği, bireyin ruh sağlığını destekleyici bir role sahiptir. Nitekim Pargament, Koenig ve Yapıcı gibi araştırmacıların bulguları, kutsal olanla kurulan ilişkinin niteliğinin; bireylerin yaşam doyumu, umut düzeyi ve psikolojik sağlamlıkları üzerinde doğrudan ve güçlü bir yordayıcı etkiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır.^[4] Ancak bu ilişki, özellikle “ilahiyat eğitimi” alan bireyler söz konusu olduğunda, sıradan bir dindarın teslimiyet odaklı ilişkisinden çok daha karmaşık, çok katmanlı ve zaman zaman gerilimli bir yapı arz etmektedir.

İlahiyat fakültesi öğrencileri, Kur’an-ı Kerim’i bir yandan manevi bir huşu ve teslimiyetle (transandantal boyut) okurken, diğer yandan tarihsel eleştiri, dil-bilimsel analiz ve tefsir usulü gibi akademik disiplinlerin nesnesi (kognitif boyut) olarak incelemek durumundadır.^[5] Literatürde “akademik ilahiyat eğitimi

[1] Viktor Emil Frankl, *Man’s Search For Meaning* (U.S.A.: Washington Square Press, 1988), 121; Irvin D. Yalom, *Existential psychotherapy* (New York, NY, US: Basic Books/Hachette Book Group, 1980), 482.

[2] Gordon W. Allport-J. Michael Ross, “Personal religious orientation and prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 434.

[3] Lee A. Kirkpatrick, *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion* (New York: The Guilford Press, 2005), 53; Mustafa Koç, “Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Ekev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 11; Ayşe Murat, “Tanrı’ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 336; Şaban Karasakal, “Kur’an Ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, *Journal of Turkish Studies* 8/Volume 8 Issue 12 (2013), 679-680.

[4] Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 296-300; Harold G. Koenig, “Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications”, *International Scholarly Research Notices* 2012/1 (2012), 3-4; Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 245-250.

[5] D. L. Bird-Simon G. Smith, *Theology and Religious Studies in Higher Education: Global Perspectives* (New York: Continuum, 2009), 3-5; Charles R. Foster vd., *Educating Clergy: Teaching Practices and Pastoral Imagination* (San Francisco: Jossey-Bass, 2006), 25-30; Mustafa Fatih Ay, “İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneyimleri Çerçevesinde Fenomenolojik Bir Araştırma”, *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 310; Asiye Fatma Şenat, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur’an Okuma Durumları Üze-

ve dindarlık” ekseninde yürütülen tartışmalar, bu iki boyutun her zaman uyum içinde ilerlemediğini ortaya koymaktadır. Ay tarafından yürütülen çalışmalar, akademik-eleştirel bilginin zaman zaman öğrencilerin geleneksel inanç kabullerini sarstığını, “bilişsel uyumsuzluk” yarattığını ve kutsal metne karşı -paradoksal bir biçimde- entelektüel bir yabancılaşma üretebildiğini göstermektedir.^[6] Dolayısıyla bir ilahiyat öğrencisi için Kur’an ile ilişki, sadece “ne kadar okuduğu” ile ölçülebilecek niceliksel bir eylem değil, “akademik aklı” ile “inanın kalbini” nasıl bütünleştirdiği ile ilgili dinamik bir süreçtir.

Mevcut alan yazın incelendiğinde, Türkiye’de üniversite gençliği ve ilahiyat öğrencileri üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun Kur’an algısını “davranışsal” ve “betimsel” düzeyde ele aldığı görülmektedir. Bu çalışmalar genellikle öğrencilerin Kur’an okuma sıklığı, meal okuma oranları, Arapça harfleri tanıma düzeyleri veya tecvid kurallarına uyma becerileri gibi “performans” odaklı değişkenlere yoğunlaşmaktadır.^[7] Örneğin Şenat tarafından yapılan çalışmada, odak noktasının “anlayarak okuma” ile “yüzüne okuma” arasındaki ayrıma kaydığı görülsede bu durum hala bilişsel düzeyde kalmaktadır.^[8] Benzer şekilde Acar gibi araştırmacıların bulguları, ilahiyat öğrencilerinin Kur’an derslerine yönelik tutumlarının yüksek olduğunu raporlamasına rağmen bu tutumun “varoluşsal bir ilgiden” ziyade “ders başarısı”, “mahreç/telaffuz kabiliyeti” ve “mesleki yeterlilik” kaygısıyla şekillendiğini işaret etmektedir.^[9] Dağcı ve Kartopu tarafından yapılan metafor çalışması da ilahiyat öğrencilerinin Kur’an’ı “Yaşam Kaynağı” gibi manevi kodlardan ziyade “Kanun/Öğretici” gibi akademik kodlarla tanımlama eğiliminde olduğunu göstererek bu tespiti desteklemektedir.^[10]

Ölçme araçları bağlamında literatür tarandığında ise benzer bir boşluk göze çarpmaktadır. Batı literatüründe Hill ve Hood tarafından derlenen “Religious Commitment” (Dini Bağlılık) ve “Spiritual Well-Being” (Manevi İyi Oluş) gibi ölçekler yaygın olsa da bu araçlar Hristiyan teolojisinin ve Batı akademisinin kültürel kodlarını taşımakta ve spesifik olarak bir ilahiyatçının “akademik ve manevi

rine Bir Çalışma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 150.

[6] Ay, “İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu?”, 312.

[7] Mehmet Maşuk Acar-Muhammet Fatih Genç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur’an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (2022), 620-625; Abdullah Aygün-Hayrettin Karadeniz, “Üniversite Gençlerinin Kur’an’a Dair İlgi, Algı ve Bilgileri: Giresun Üniversitesi Örneği”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 9/16 (2017), 115-120.

[8] Şenat, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur’an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma”, 145-146.

[9] Acar-Genç, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur’an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, 624-625.

[10] Abdullah Dağcı-Saffet Kartopu, “Üniversite Öğrencilerinin Kur’an-I Kerim’e Yönelik Algıları: Müslüman-Türk Örnekleme Üzerine Metaforik Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 246-251.

sentezini” ölçecek maddeleri içermemektedir.^[11] Türkiye’de Çakmak tarafından geliştirilen “Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersine Yönelik Motivasyon Ölçeği”, alandaki önemli bir boşluğu doldurmuş olsa da maddelerinin yapısı gereği (Örn: “Ders araç gereçlerini getirmekten hoşlanırım”) ortaöğretim düzeyindeki sınıf içi motivasyonu ölçmeyi hedeflemekte, üniversite düzeyindeki varoluşsal ve entelektüel ilişkiyi kapsamamaktadır.^[12] Oysa ilahiyat eğitimi, öğrencinin Kur’an’ı sadece bir ders materyali olarak değil hem bilimsel merakın hem de manevi tatminin kaynağı olarak görmesini yani “tahrîki bir imana” ulaşmasını hedeflemektedir.^[13]

Modern psikometrinin güncel eleştirileri dikkate alındığında, dinî ölçme araçlarının en büyük sorunu Koenig ve Carey’in işaret ettiği “yapı karmaşası”dır.^[14] İlahiyat öğrencisinin Kur’an ile ilişkisini ölçerken, sadece “okuduğunda huzur bulma” (duygusal) veya sadece “tefsir kitaplarını inceleme” (bilişsel) boyutlarını ayrı ayrı ölçmek, bu karmaşık yapıyı açıklamada yetersiz kalmaktadır. İhtiyaç duyulan şey, öğrencinin akademik bilgisinin maneviyatını besleyip beslemediğini yani “bütünleşme” düzeyini tespit edebilen özgün bir ölçme aracıdır.

Bu gereksinimden hareketle planlanan çalışma, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an-ı Kerim ile kurdukları ilişkinin doğasını; akademik ilgi, manevi yönelim ve bu iki alanın bütünleşmesi ekseninde ölçebilecek psikometrik niteliklere sahip, geçerli ve güvenilir bir “Kur’an ile İlişki Ölçeği (KİÖ)” geliştirmeyi amaçlamaktadır. Geliştirilen bu aracın, literatürdeki “davranış odaklı” okuma araştırmalarını “ilişki ve anlam odaklı” bir boyuta taşıyacağı ayrıca din eğitimi ve din psikolojisi araştırmacılarına ilahiyat eğitiminin öğrenci üzerindeki dönüştürücü etkisini izleme konusunda işlevsel bir veri toplama imkânı sunacağı öngörülmektedir.

[11] Batı literatüründe yaygın olarak kullanılan “Dini Bağlılık” (Religious Commitment), “Manevi İyi Oluş” (Spiritual Well-Being) ve benzeri ölçeklerin toplu dökümü ve maddesel içerikleri için bk. Peter C. Hill-Ralph W. Hood Jr (ed.), *Measures of Religiosity* (Birmingham, Ala: Religious Education Pr, 1999).

[12] Ahmet Çakmak-Münir Ecer, “Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersine Yönelik Motivasyon Ölçeğinin (SKKMÖ) Geliştirilmesi ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 679-707.

[13] Nurullah Altaş, *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), 8-9.

[14] Harold G. Koenig-Lindsay B. Carey, “Approaches for Analyzing the Relationship Between Spirituality and Health Using Measures Contaminated with Indicators of Mental and Social Health”, *Journal of Religion and Health* 64/2 (2025), 1277-1278.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, “Kur’an ile İlişki Ölçeği” nin (KİÖ)” geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla yürütülen metodolojik bir çalışmadır. Ölçek geliştirme süreci; madde havuzunun oluşturulması, kapsam geçerliğinin sağlanması, maddelerin anlaşılabilirliğini test etmeye yönelik pilot uygulama ile yapı geçerliğini test eden Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) aşamalarından oluşan kesitsel tarama modeline dayalı bir desenle gerçekleştirilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2025-2026 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın zaman, maliyet ve işgücü açısından getirdiği sınırlılıklar göz önünde bulundurularak; araştırmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden “Uygun Örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir.^[15]

Ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde madde sayısının dikkate alınması kritik bir ölçüttür. Literatürde faktör analizi için madde sayısının en az 5 katı ideal olarak ise 10 katı kadar katılımcıya ulaşılması önerilmektedir.^[16] Bununla birlikte Cattell, faktör yapısının güçlü olduğu durumlarda madde başına 3 ila 6 kişilik oranların da analiz için yeterli kabul edilebileceğini, ancak toplam örneklem büyüklüğünün 250’nin altına düşmemesi gerektiğini ifade etmektedir.^[17] Bu metodolojik referanslar doğrultusunda çalışma aşamalı olarak şu örneklem grupları üzerinde yürütülmüştür:

Pilot Uygulama: Uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan taslak form, maddelerin hedef kitle tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını ve yönergelerin açıklığını kontrol etmek amacıyla 32 kişilik bir öğrenci grubuna uygulanmıştır. Bu aşamadan elde edilen geri bildirimlerle gerekli düzeltmeler yapılarak asıl analiz sürecine geçilmiştir.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA): Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek ve faktör desenini ortaya koymak amacıyla hazırlanan 30 maddelik taslak form kullanılarak, fakültede öğrenim gören 161 öğrenciden veri toplanmıştır. Katılımcıların de-

[15] John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 159.

[16] Jum C. Nunnally, *Psychometric Theory* (New York: McGraw-Hill, 1994), 263.

[17] Raymond B. Cattell, *The Scientific Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences* (Boston, MA: Springer US, 1978), 508.

mografik dağılımı incelendiğinde, %68.3'ünün (110 kişi) kadın, %31.7'sinin (51 kişi) erkek olduğu görülmüştür. Yaşları 18 ile 46 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 22.8'dir. Bu aşamada madde başına düşen katılımcı sayısı 5.37 ($161/30=5.37$) olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, literatürde önerilen “madde sayısının en az 5 katı” ölçütünü karşılamaktadır. Ayrıca örneklem büyüklüğünün yeterliliğini test eden KMO değerinin .896 çıkması, bu grubun faktörleşme için son derece verimli ve yeterli olduğunu doğrulamaktadır.

Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA): Ölçeğin doğrulamalı faktör analizi (DFA) sürecinde, AFA aşamasında elde edilen yapının kararlılığını test etmek amacıyla daha geniş ve bağımsız bir örneklem grubuna ulaşılmıştır. Bu aşamada, AFA sonrası elde edilen 14 maddelik taslak yapıyı doğrulamak üzere 288 katılımcıdan veri toplanmıştır. Madde başına düşen katılımcı sayısı 20.57 ($288/14$) olarak hesaplanmış olup bu değer, yapısal eşitlik modellemesi için literatürde önerilen ideal oranın (10:1) iki katı üzerindedir. Bu durum, çalışmanın istatistiksel gücünün ve temsil yeteneğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların demografik dağılımı incelendiğinde, %69.1'unun (199 kişi) kadın, %30.9'inin (89 kişi) erkek olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması ise 23.90 ($SS=5.04$) olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak örneklem grubunun madde başına düşen katılımcı sayısı faktör analizi için aranan istatistiksel gücü fazlasıyla karşılamaktadır.

1.3. İşlemler

Veri toplama sürecine başlanmadan önce Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 15.10.2025 tarihli ve 463 sayılı kararı ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğu belgelenmiştir. Araştırma süreci Helsinki Deklarasyonu etik ilkelerine tam uyum çerçevesinde yürütülmüş; katılımcılara araştırmanın amacı açıklanarak gönüllü onamları alınmıştır. Ölçek geliştirme sürecinde literatür taramasıyla oluşturulan 30 maddelik taslak havuz; amaca uygunluğu, kültürel geçerliği ve içerik tutarlılığı açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman 5 akademisyenin (2 Din Psikolojisi, 1 Tefsir, 1 Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat, 1 Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme) görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri doğrultusunda ölçeğin hedefi dışında kalan veya hedef kitleye uygun bulunmayan maddeler düzenlenmiş ve ölçme hedefine uygun hale getirilmiştir. Bu aşamada ayrıca ölçeğin, ölçmeyi amaçladığı fenomenin doğası gereği hem bilişsel hem duyuşsal süreçleri ya da farklı metodolojik yaklaşımları eşzamanlı barındıran bazı kompleks ifadelerin (örn. akıl-kalp sentezi veya nüzul ortamı-dilsel analiz gibi çok bileşenli maddeler) katılımcılar tarafından nasıl algılanacağı uzman paneli tarafından tartışılmıştır. Bu tür yapısal olarak karmaşık görünen ifadelerin, katılımcılarda kavramsal bir karmaşaya yol açıp açmayacağına salt teorik bir eksende reddedilmesi yerine doğrudan saha verisiyle test edilerek karara bağlanması uygun görülmüştür. Bu metodolojik gerekçeyle, öğrencilerin bu tür bütünlük veya çok boyutlu ifadelere

verecekleri psikometrik tepkiyi faktör analizlerinde gözlemleyebilmek ve madde seçimini istatistiksel kanıtlara dayandırmak amacıyla söz konusu maddeler taslak forma dahil edilmiştir.

Uzmanlardan elde edilen bu dönütler Lawshe tekniği ile analiz edilmiştir.^[18] Uzman paneli 5 kişiden oluştuğu için, bir maddenin kapsam geçerliğinin istatistiksel olarak anlamlı kabul edilebilmesi için gereken minimum Kapsam Geçerlik Oranı (KGO) alt sınırı literatürdeki güncel kriterlere göre 1.00 olarak temel alınmıştır.^[19] Bu doğrultuda, tüm uzmanların tam mutabakatını sağlayamayan (KGO < 1.00) maddeler uzman uyarıları doğrultusunda revize edilmiş veya taslak formdan çıkarılmıştır. Yapılan bu elemeler ve düzeltmeler neticesinde, ölçekte tutulmasına karar verilen nihai maddelerin tamamının KGO değerleri ve buna bağlı olarak ölçek genelinin Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ) 1.00 seviyesine ulaşarak kusursuz bir uzman uzlaşısı sağlanmıştır. Kapsam geçerliği sağlanan 30 maddelik taslak form sırasıyla maddelerin hedef kitlece anlaşılabilirliğini test eden pilot uygulamadan ve yapı geçerliğini test eden Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sürecinden geçirilmiş, yapılan istatistiksel elemeler sonucunda nihai 14 maddelik forma ulaşılmıştır. Elde edilen bu yapı, daha sonra bağımsız bir örneklem üzerinde Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiş ve son aşamada modelin güvenilirlik ve geçerlik kanıtları hesaplanarak süreç tamamlanmıştır. KİÖ'nün geliştirilmesine ilişkin tüm işlem basamakları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. KİÖ geliştirme süreci ve işlem basamakları

Aşama	Uygulama/İşlem	Dayanak
1. Teorik Temellendirme	Manevi yönelim, bütünleşme ve akademik ilgi kavramlarına ilişkin literatür taraması yapılması ve ölçeğin kuramsal altyapısının oluşturulması.	Pargament (1997); Koenig & Carey (2024); Masten (2001)
2. Madde Havuzu	Belirlenen teorik boyutlar kapsamında, ilgili literatür ve benzer ölçekler taranarak 30 maddelik başlangıç havuzunun oluşturulması.	DeVellis (2016); Cohen, Swerdlik & Sturman (2013)
3. Kapsam Geçerliği	Maddelerin amaca uygunluğu ve anlaşılabilirliği için uzman görüşüne başvurulması (KGO); dil ve içerik revizyonlarının yapılması.	Lawshe (1975); Hinkin (1998)

[18] C. H. Lawshe, "A quantitative approach to content validity", *Personnel Psychology* 28/4 (1975), 567-568.

[19] Colin Ayre-Andrew John Scally, "Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio: Revisiting the Original Methods of Calculation", *Measurement and Evaluation in Counseling and Development* 47/1 (2014), 79-86.

4. Pilot Uygulama	Maddelerin anlaşılabilirliğini ve yönergelerin açıklığını değerlendirmek amacıyla 32 kişilik öğrenci grubuyla yürütülen ön test çalışması.	DeVellis (2016)
5. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)	Taslak formun 161 kişilik birinci çalışma grubuna uygulanması. SPSS ile Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılarak faktör yapısının belirlenmesi ve madde sayısının 14'e düşürülmesi.	Costello & Osborne (2005); Field (2013)
6. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)	Nihai formun 288 katılımcıdan oluşan bağımsız örnekleme uygulanması. AMOS ile 3 faktörlü yapının ve model uyumunun test edilmesi.	Byrne (2001); Hu & Bentler (1999)
7. Güvenirlilik ve Geçerlik	Modelin iç tutarlılığı (Cronbach Alpha and McDonald's Omega), yapı güvenirliliği (CR) ve yakınsak geçerliliği (AVE) için istatistiksel kanıtların hesaplanması.	Fornell & Larcker (1981); Cronbach (1951)

Not: Tabloda yer alan işlem basamakları ve metodolojik ölçütler; DeVellis (2016), Lawshe (1975) ve Byrne (2001) başta olmak üzere ilgili literatürdeki standart prosedürlere dayandırılmıştır.

1.4. Veri Toplama Aracı ve Puanlanması

Geliştirilen Kur'an ile İlişki Ölçeği (KİÖ), toplam 13 maddeden oluşan 5'li Likert tipinde bir ölçme aracıdır. Ölçek maddeleri; “*Kesinlikle Katılmıyorum (1)*”, “*Katılmıyorum (2)*”, “*Kararsızım (3)*”, “*Katılıyorum (4)*” ve “*Kesinlikle Katılıyorum (5)*” şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinin AFA aşamasında yapılan analizler sonucunda ters puanlanan (reverse) maddeler psikometrik yapıyı bozduğu gerekçesiyle (Bkz. Tablo 2) elendiğinden nihai formda ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan ise 65'tir. Ölçekten alınan toplam puanın yüksek olması bireyin Kur'an-ı Kerim ile kurduğu ilişkinin; manevi, akademik ve bütüncül düzeyde güçlü ve olumlu olduğunu göstermektedir. Ölçek hem toplam puan üzerinden hem de üç alt boyutun (Manevi Yönelim, Bütünleşme, Akademik İlgi) puanları ayrı ayrı hesaplanarak değerlendirilebilir.

1.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 27.0 ve AMOS 24.0 paket programları kullanılmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA): Veri setinin uygunluğu KMO ve Bartlett testleri ile incelenmiş; faktör yapısını belirlemek için Temel Bileşenler Analizi (PCA) uygulanmıştır. Faktörler arasındaki korelasyon katsayılarının yüksek olması ($r > .32$) nedeniyle faktörleştirme sürecinde eğik döndürme yöntemlerinden “Direct Oblimin” tekniği tercih edilmiştir. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer (>1) ve Yamaç-Birikinti Grafiği (Scree Plot) dikkate alınmıştır.

Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA): Yapının doğrulanması için Yapısal Eşitlik Modellemesine dayalı Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Model uyumu için χ^2/sd , RMSEA, CFI, GFI, IFI ve SRMR indeksleri incelenmiştir.

Güvenirlilik ve Geçerlik: İç tutarlılık için Cronbach Alpha katsayısı; yapı geçerliği ve yakınsak geçerlik (convergent validity) için ise Bileşik Güvenirlilik (CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerleri hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde, Kur'an ile İlişki Ölçeği'nin (KİÖ) geliştirilme sürecine ilişkin bulgular iki aşamada sunulmuştur. İlk aşamada 161 katılımcı ile gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizi bulgularına, ikinci aşamada ise 288 katılımcı ile gerçekleştirilen Doğrulamalı Faktör Analizi bulgularına yer verilmiştir.

2.1. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Ölçek geliştirme sürecinin her aşamasında alınan kararlar ve uygulanan eleme kriterleri, metodolojik şeffaflığı sağlamak amacıyla Tablo 2'de detaylandırılmıştır. Araştırmada başlangıçta oluşturulan 30 maddelik taslak havuz, 161 kişilik örneklem üzerinde test edilmiştir.

Tablo 2. Ölçek geliştirme sürecinde yapılan madde düzenlemeleri ve karar matrisi

Aşama	Yapılan Düzenleme/İşlem	Gerekeç ve Açıklama (Dayanak)
1. Madde Havuzu Oluşturma	Literatür taraması ve teorik çerçeve doğrultusunda 30 maddelik taslak havuzun oluşturulması.	Kur'an ile ilişkisi; "Akademik", "Manevi" ve "Bütünleşme" boyutlarıyla kapsayacak maddelerin yazılması (DeVellis, 2016).
2. Kapsam Geçerliliği (Uzman Görüşü)	5 Uzman görüşü doğrultusunda maddelerin dil ve anlatım açısından revize edilmesi.	Maddelerin anlaşılabilirliğinin artırılması ve kültürel uygunluğun sağlanması (Lawshe, 1975).
3. Pilot Uygulama (Ön Test)	Taslak formun 32 kişilik öğrenci grubuna uygulanarak anlaşılabilirlik testinin yapılması.	Maddelerin hedef kitle tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını ve yönergelerin açıklığını kontrol etmek (DeVellis, 2016).
3. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)	Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda; ters puanlanan (4), binişiklik gösteren (6) ve yük değeri düşük olan (6) toplam 16 maddenin elenmesi (30 → 14).	Ters maddelerin madde-toplam korelasyonunu düşürmesi; binişiklik farkının .10'un altında olması ve faktör yük değerlerinin .32 kritik eşliğinin altında kalması (Tabachnick & Fidell, 2007)

4. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)	Kalan 14 maddelik yapının 288 kişilik bağımsız örnekleme doğrulanması. Doğrulayıcı Faktör Analizi sürecinde, model uyum indekslerini (RMSEA, CFI) düşüren 1 maddenin ölçekten çıkarılması (Madde sayısı: 14 → 13)	Model uyum indekslerini (RMSEA, CFI) optimize etmek ve teorik olarak ilişkili hataları tanımlamak (Hu & Bentler, 1999).
5. Nihai Form	3 Alt boyutlu ve 13 maddelik nihai yapının kesinleşmesi.	Toplam varyansın %63.214'ünün açıklanması ve Cronbach Alpha değerinin .884 ile yüksek güvenilirlik düzeyine ulaşması (Nunnally & Bernstein, 1994).

Ölçek geliştirme sürecinin kritik bir aşaması olan yapı geçerliğini test etmek amacıyla, 161 ilahiyat fakültesi öğrencisinden elde edilen veri seti üzerinde çok aşamalı Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yürütülmüştür. Madde havuzunun psikometrik nitelikleri, Tablo 2'de özetlenen eleme kriterleri doğrultusunda incelenerek nihai yapıya ulaşılmıştır.

Ölçeğin 14 maddelik yapısına ulaşılırken izlenen çok aşamalı eleme stratejisi aşağıda detaylandırılmıştır:

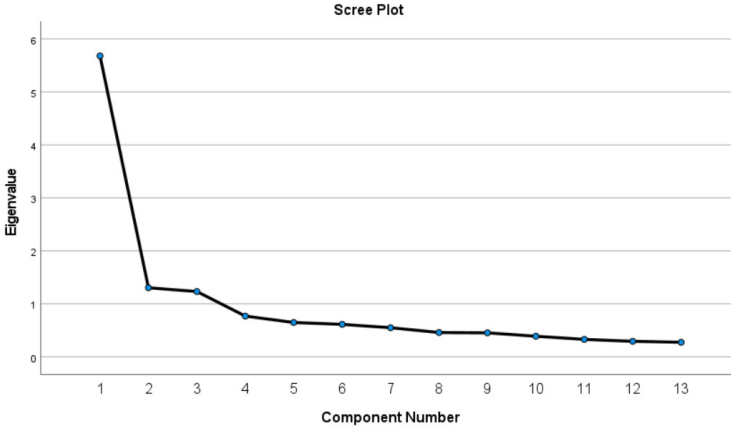
1. Aşama (Ters Maddeler): Analiz sürecinde ters (reverse) puanlanan maddelerin (Madde 25, 26, 27) katılımcılarda anlam kaymasına yol açtığı ve madde-toplam korelasyonlarını negatif yönde etkilediği tespit edilerek havuzdan çıkarılmıştır.
2. Aşama (Binişiklik): Tabachnick ve Fidell tarafından önerilen kriterler esas alınmış, faktör birden fazla faktörde yüksek yük değerine sahip olan ve yükler arasındaki farkın .10'dan az olduğu binişik maddeler (5, 10, 15, 19, 22 ve 21) analiz dışı bırakılmıştır.^[20]
3. Aşama (Yük Değeri): Faktör yük değeri kabul edilebilir alt sınır olan .40'ın altında kalan veya teorik yapıya uymayan maddeler (3, 6, 7, 11, 17, 20 ve 28) elenmiştir.

Bu işlemler sonucunda kalan 14 madde ile yapılan analizde KMO değeri .894 çıkmış ve Bartlett Küresellik Testi'nin anlamlılığı ($p < .001$) ile kanıtlanmıştır. Pilot uygulama verileri üzerinde gerçekleştirilen bu işlemler sonucunda elde edilen 14 maddelik yapı, istatistiksel olarak yeterli varyans ve güvenilirlik değerlerine sahip görünmektedir.

^[20] Barbara G. Tabachnick-Linda S. Fidell, *Using multivariate statistics, 5th ed* (Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson Education, 2007), 649.

Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerin (eigenvalue) 1'den büyük olması ölçütü ile birlikte yamaç-birikinti grafiğindeki (Scree Plot) kırılma noktaları dikkate alınmıştır. Faktör sayısının kararlaştırılmasında temel alınan yamaç-birikinti grafiği Şekil 1'de, bu grafiği sayısal olarak teyit eden faktör özdeğerleri ve varyans oranları ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Şekil 1. KIÖ yamaç-birikinti grafiği (scree plot)



Şekil 1 ve Tablo 3 eşzamanlı incelendiğinde; birinci faktörün özdeğerinin 5.680 (varyansın %43.696), ikinci faktörün 1.304 (%10.033) ve üçüncü faktörün 1.233 (%9.485) olduğu tespit edilmiştir. Yamaç-birikinti grafiğinin (Scree Plot) eğimi dördüncü faktörde belirgin bir kırılma göstererek yataylaşmış ve bu noktada özdeğer .770 ile kritik eşik olan 1 sınırının altına düşmüştür. Özdeğeri 1'in üzerinde olan bu üç bileşenin toplam varyansın %63.214'ünü açıkladığı ve grafikteki dirsek noktasının üçüncü faktörden sonra netleştiği görülmüştür. Bu bulgular ışığında, ölçeğin üç faktörlü yapısının psikometrik ve teorik açıdan uygun olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 3. Açıklanan toplam varyans ve faktör özdeğerleri

Bileşen (Faktör)	Başlangıç Özdeğerleri (Toplam)	Başlangıç Özdeğerleri (Varyans %)	Başlangıç Özdeğerleri (Kümülatif %)
1	5.680	43.696	43.696
2	1.304	10.033	53.729
3	1.233	9.485	63.214
4	.770	5.920	-
5	.649	4.990	-

2.2. Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA)

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla başlangıçta 14 maddeden oluşan taslak form üzerinde AMOS programı kullanılarak Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Analiz sürecinde ‘Maximum Likelihood’ tahminleme yöntemi esas alınmış ve AFA sonucunda belirlenen üç faktörlü yapı (Manevi Yönelim, Bütünleşme ve Akademik İlgi) test edilmiştir. Modelin veri setine uyumunu optimize etmek amacıyla modifikasyon indeksleri ve madde istatistikleri incelendiğinde; ‘Bütünleşme’ alt boyutunda yer alan bir maddenin (K8) faktör yükünün düşük olduğu ve modelin RMSEA değerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Söz konusu maddenin, modifikasyon indekslerinde diğer maddelerle yüksek hata varyansı sergilemesi ve teorik açıdan yapısal bir gürültü yaratarak yakınsak geçerliği zayıflatması modelden çıkarılmasını gerekli kılmıştır. Bu işlemin ardından 13 maddelik nihai modelin uyum iyiliği değerlerinin anlamlı derecede iyileştiği ve kabul edilebilir sınırlar içerisine girdiği görülmüştür.

Yapılan bu düzenlemeler sonucunda ulaşılan nihai modele ait uyum iyiliği değerleri ve literatürdeki standart kabul sınırlarıyla karşılaştırması Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Doğrulatoryı faktör analizi uyum iyiliği indeksleri

Uyum İndeksi	Değer	Kabul Edilebilir Sınırlar*	Sonuç
χ^2/sd (CMIN/DF)	2.471	≤ 3 (Mükemmel) ≤ 5 (Kabul Edilebilir)	Mükemmel
RMSEA	0.072	≤ 0.05 (Mükemmel) ≤ 0.08 (İyi) ≤ 0.10 (Kabul)	İyi
CFI	0.942	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir
TLI	0.926	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir
NFI	0.906	≥ 0.95 (Mükemmel) ≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir
GFI	0.929	≥ 0.90 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir
RMR	0.031	≤ 0.05 (Mükemmel) ≤ 0.08 (Kabul Edilebilir)	Mükemmel
Hoelter .05	153	≥ 200 (İyi) ≥ 75 (Kabul Edilebilir)	Kabul Edilebilir

Not: Tabloda SRMR yerine analiz çıktısında sunulan RMR değeri raporlanmıştır. RMR değerinin düşüklüğü (.031), modeldeki artık hataların minimum düzeyde olduğunu göstermektedir

Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum iyiliği indeksleri Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde; χ^2/sd değerinin 2.471 olduğu ve literatürde ‘mükemmel uyum’ için önerilen 3 sınırının altında kalarak kabul edilebilir bir uyum gösterdiği görülmektedir.^[21] Modelin artık (residual) uyumunu

^[21] Karin Schermelleh-Engel vd., “Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures”, *Methods of Psychological Research* 8/2 (2003), 52.

değerlendirmek amacıyla incelenen SRMR değeri .031 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, literatürde yaygın kabul gören .08 eşik değerinin ve hatta daha katı bir ölçüt olan .05 sınırının altında kalması, modelin veri setiyle iyi düzeyde uyum sergilediğini kanıtlamaktadır.^[22]

Yapısal uyum indeksleri incelendiğinde; CFI (.942), TLI (.926), IFI (.942), GFI (.929) ve NFI değeri (.906) değerlerinin tamamının .90 kritik eşiklerinin üzerinde olduğu ve modelin güçlü bir yapısal uyum sergilediği tespit edilmiştir. Analiz sonucunda RMSEA değeri .072 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, MacCallum, Browne ve Sugawara tarafından önerilen sınıflandırmaya göre 'kabul edilebilir uyum' aralığında (0.05-0.08) yer almakta olup modelin veri ile uyumlu bir yapı sergilediğini göstermektedir.^[23] Ayrıca Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller de 0.08'in altındaki RMSEA değerlerinin modelin reddedilmesini gerektirmeyecek kadar iyi bir uyuma işaret ettiğini belirtmektedir.^[24] Modelin %90 güven aralığı değerleri (Alt Sınır/LO 90 = 0.057; Üst Sınır/HI 90 = 0.086) incelendiğinde üst sınırın 0.10 kritik değerinin altında kalması, modelin evren parametresinde 'kötü uyum' sergilemediğine dair ek ve güçlü bir kanıt olarak değerlendirilmiştir.^[25]

Ayrıca, ölçeğin yakınsak geçerliliğine (convergent validity) ve güvenilirliğine dair ek kanıtlar sunmak amacıyla, AMOS çıktısından elde edilen standartlaştırılmış faktör yükleri (λ) ve hata varyansları (δ) kullanılarak; $CR = (\sum \lambda_i)^2 / [(\sum \lambda_i)^2 + \sum \delta_i]$ formülüyle Bileşik Güvenirlik (Composite Reliability-CR) ve $AVE = \sum \lambda_i^2 / n$ formülüyle Açıklanan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) değerleri hesaplanmıştır.^[26] (Tablo 5).

Tablo 5. Ölçek maddelerine ilişkin faktör yükleri ve t değerleri

Faktör/Boyut	Madde	Std. Yük (λ)	S.H.	t (C.R.)	p	R ² (SMC)	AVE	CR
Manevi Yönelim	K14	.753	.100	11.608	***	.567	.526	.847
	K13	.711	.095	10.919	***	.505		
	K18	.709	.105	10.684	***	.503		
	K16	.739	.091	11.668	***	.547		
	K12	.713	-	-(Ref)	-	.509		

[22] Li-tze Hu-Peter M. Bentler, "Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives", *Structural Equation Modeling* 6/1 (1999), 27.

[23] Robert C. MacCallum vd., "Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling", *Psychological Methods* 1/2 (1996), 134.

[24] Schermelleh-Engel vd., "Evaluating the Fit of Structural Equation Models", 36

[25] MacCallum vd., "Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling", 134.

[26] Claes Fornell-David F. Larcker, "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error", *Journal of Marketing Research* 18/1 (1981), 45-46.

Bütünleşme	K23	.826	-	-(Ref)	-	.682	.603	.858
	K29	.812	.063	14.921	***	.660		
	K30	.795	.058	14.634	***	.631		
	K24	.663	.060	11.581	***	.440		
Akademik İlgî	K2	.707	.099	9.186	***	.499	.393	.718
	K1	.676	-	-(Ref)	-	.457		
	K9	.568	.097	7.462	***	.323		
	K4	.539	.114	7.702	***	.290		

Not: *** $p < .001$ S.H.: Standart Hata. K12, K23 ve K1 maddeleri referans değişken olarak belirlendiği için t değerleri hesaplanmamıştır.

Ölçek maddelerine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, faktör yükleri ve hesaplanan geçerlik-güvenirlik katsayıları (CR ve AVE) Tablo 5'te detaylandırılmıştır. Tablo verileri üç aşamada değerlendirilmiştir:

Modeldeki tüm maddelerin standartlaştırılmış faktör yüklerinin .539 ile .826 aralığında değiştiği görülmektedir. Literatürde faktör yüklerinin .40 değerinin üzerinde olması, maddenin ilgili yapıyı temsil gücünün yeterli olduğunu gösterir.^[27] Bu çalışmada tüm maddeler bu eşik değerin üzerindedir. Ayrıca hesaplanan t değerlerinin (C.R.) tamamının 1.96 kritik eşikini aştığı ve istatistiksel olarak .001 düzeyinde anlamlı ($p < .001$) olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla hesaplanan Bileşik Güvenirlik (CR) değerleri incelendiğinde 'Manevi Yönelim' boyutu için .847, 'Bütünleşme' boyutu için .858 ve 'Akademik İlgî' boyutu için .718 değerlerine ulaşılmıştır. Tüm alt boyutlara ait CR değerlerinin literatürde güvenirlik için kabul gören .70 eşik değerinin üzerinde olması ölçeğin iç tutarlılığının ve yapıyı ölçme gücünün yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.^[28]

Yapı geçerliliğinin önemli bir göstergesi olan Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerleri incelendiğinde Manevi Yönelim (AVE=.526) ve Bütünleşme (AVE=.603) boyutlarının .50 eşik değerini sağladığı, 'Akademik İlgî' boyutunda AVE değerinin (AVE=.393) .50 sınırının altında kaldığı görülmüştür. Bu durum, psikometri literatüründe vurgulandığı üzere din psikolojisi gibi soyut ve çok boyutlu yapıların ölçümünde maddelerin kendine özgü varyanslarının ve ölçüm hatalarının yüksekliğinden kaynaklanan teorik bir zorluğa işaret etmektedir.^[29] Ancak literatürde Fornell ve Larcker, bir boyutun AVE değerinin .50 sınırının altında

^[27] Joseph F. Hair vd., *Multivariate Data Analysis* (Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2010), 118.

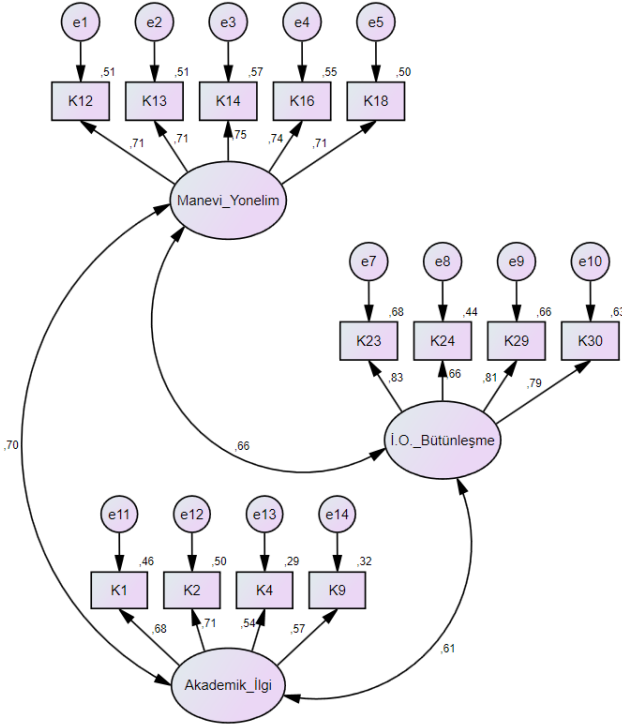
^[28] Nunnally, *Psychometric Theory*.

^[29] Robert F. DeVellis, *Scale development: Theory and applications* (Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, 2016), 40; Hair vd., *Multivariate Data Analysis*, 679.

olduğu durumlarda, eğer Bileşik Güvenirlik (CR) değeri .60'ın üzerindeyse yapının yakınsak geçerliliğinin yeterli kabul edilebileceğini belirtmektedir.^[30] Mevcut çalışmada Akademik İlgi boyutunun CR değeri .718 ile bu eşiği anlamlı düzeyde aşmıştır. Bu durum, maddelerin ilgili faktörü temsil etme gücünün zayıf AVE değerine rağmen istatistiksel olarak kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; faktör yüklerinin yüksekliği ve anlamlılığı, CR değerlerinin güvenirlilik sınırlarını aşması ve AVE değerlerinin (koşullu ölçütlerle birlikte) sağlanması, ölçeğin yapı geçerliliğinin ve güvenirliliğinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu istatistiksel bulguları görselleştirmek amacıyla ölçeğin üç faktörlü yapısını, maddelere ait standartlaştırılmış yol katsayılarını ve değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren DFA yol diyagramı Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. KIÖ DFA yol diyagramı ve standartlaştırılmış katsayılar



Şekil 2'de yer alan yol diyagramı incelendiğinde, maddelerin ilgili oldukları faktörlerle kurdukları ilişkinin gücünü gösteren standartlaştırılmış regresyon

[30] Claes Fornell-David F. Larcker, "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Journal of Marketing Research 18/1, 39-50

katsayılarının .54 (K4) ile .83 (K23) arasında değiştiği görülmektedir. Diyagramdaki tüm okların faktörlerden maddelere doğru pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olması, maddelerin teorik yapıyı temsil gücünü doğrulamaktadır. Maddelerin açıklanan varyans oranlarını gösteren Çoklu Korelasyon Kareleri (R^2) incelendiğinde ise değerlerin .29 ile .68 arasında dağılım sergilediği tespit edilmiştir.

Modelin üç alt boyutu arasındaki korelasyon katsayıları (çift yönlü oklar) incelendiğinde, boyutların birbirleriyle .61 ile .70 arasında değişen düzeylerde, pozitif ve anlamlı ilişkiler içinde olduğu tespit edilmiştir. En yüksek ilişki .70 katsayısı ile ‘Manevi Yönelim’ ve ‘Akademik İlgi’ boyutları arasında, en düşük ilişki ise .61 katsayısı ile ‘Bütünleşme’ ve ‘Akademik İlgi’ boyutları arasında gözlenmiştir. Bu değerler, ölçeğin alt boyutlarının hem birbirini destekleyen bütünleşik bir yapı oluşturduğunu hem de her bir boyutun özgün bir yapıyı ölçtüğünü göstermektedir.

Nihai modelde herhangi bir modifikasyon işlemine (hata terimleri arasında ilişki tanımlanması vb.) ihtiyaç duyulmaksızın kabul edilebilir uyum indekslerine ulaşılmış olması, kurulan yapının istatistiksel kararlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

2.3. Güvenirlilik ve Madde Analizi

Ölçeğin yapısal geçerliğinin test edildiği bağımsız DFA örnekleminde (N=288) bütüne ve alt boyutlara ait iç tutarlılık katsayıları ile betimsel istatistikler hesaplanmıştır.

Tablo 6. Ölçek ve alt boyutlarına ilişkin cronbach alpha güvenirlilik katsayıları

Boyut/Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)	McDonald's Omega (ω)	Ort. (\bar{X})	S.S.	Çarpıklık	Basıklık
Toplam Ölçek	13	.884	.882	54.19	6.44	-.358	.370
Manevi	5	.846	.845	22.09	2.47	-.756	1.068
Bütünleşme	4	.854	.860	16.49	2.78	-.791	.880
Akademik	4	.709	.712	15.56	2.46	-.101	-.275

Güvenirlilik analizleri, ölçek geliştirme sürecinin doğasına uygun olarak keşfedici (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) çalışma grupları üzerinde bağımsız olarak yürütülmüştür. Güncel psikometri literatüründe, madde yüklerinin eşitliği (tau-eşdeğerliği) varsayımına dayanmadığı için Cronbach Alpha katsayısı ile McDonald's Omega katsayısının da raporlanması önerilmektedir. Bu doğrultuda, her iki örneklem grubu için de söz konusu katsayılar hesaplanmıştır.

İlk aşamada AFA örnekleme (N=161) üzerinden yapılan analizler sonucunda, 14 maddelik ölçeğin genel iç tutarlılık katsayıları Cronbach Alpha (α) için .891 ve McDonald's Omega (ω) için .886 bulunmuştur. Alt boyutlara ilişkin katsayılar incelendiğinde bu değerler sırasıyla; Manevi Yönelim için $\alpha = .891$, $\omega = .891$; ikinci alt boyut olan Bütünleşme için $\alpha = .842$, $\omega = .850$ ve üçüncü alt boyut olan Akademik İlgi için $\alpha = .734$, $\omega = .735$ olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin yapısal geçerliğinin test edildiği bağımsız DFA örnekleminde (N=288) ise bütüne ve alt boyutlara ait iç tutarlılık katsayıları ile tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır (bkz. Tablo 6). Tablo 6 incelendiğinde, Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerlerinin tamamının ± 1.5 aralığında yer aldığı görülmektedir. George ve Mallery kriterlerine göre bu değerlerin ± 1 arası mükemmel, ± 2.0 arası ise kabul edilebilir sınırlar içinde olması, elde edilen verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir.^[31] Verilerin normallik varsayımını karşılamasının ardından DFA grubunun güvenilirlik katsayıları incelendiğinde bütüne ait iç tutarlılık katsayıları $\alpha = .884$ ve $\omega = .882$ olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlar bazında bu değerler sırasıyla; Manevi Yönelim için $\alpha = .846$, $\omega = .845$, Bütünleşme için $\alpha = .854$, $\omega = .860$ ve Akademik İlgi için $\alpha = .709$, $\omega = .712$ olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak, her iki bağımsız örneklem grubunda da hem ölçek geneline hem de tüm alt boyutlara ait güvenilirlik katsayılarının literatürde kabul gören .70 kritik eşliğinin üzerinde olması; 13 maddelik yapının yüksek düzeyde iç tutarlılığa ve psikometrik kararlılığa sahip olduğunu kanıtlamaktadır.^[32]

Ölçekte yer alan her bir maddenin ölçülen yapıya ne derece katkı sağladığını ve maddelerin ayırt edicilik düzeylerini belirlemek amacıyla madde-toplam korelasyonları ile “madde silindiğinde Cronbach Alpha” değerleri hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

[31] Darren George-Paul Mallery, *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (New York: Routledge, 2019), 114-115.

[32] Nunnally, *Psychometric Theory*, 265.

Tablo 7. Ölçek Maddelerine İlişkin Madde-Toplam Korelasyonları ve Cronbach Alpha Değerleri

Madde	Ölçek Ortalaması (Madde Silindiğinde)	Ölçek Varyansı (Madde Silindiğinde)	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu (r)	Madde Silindiğinde Cronbach Alpha (α)
K1	50.19	36.06	.541	.878
K2	50.06	36.78	.556	.876
K4	50.39	36.89	.400	.887
K9	50.02	37.35	.494	.879
K12	49.59	38.10	.552	.877
K13	49.72	37.33	.634	.874
K14	49.72	37.04	.630	.873
K16	49.49	37.76	.583	.876
K18	49.68	36.89	.634	.873
K23	50.01	34.38	.666	.870
K24	49.82	35.83	.625	.873
K29	49.99	34.98	.640	.872
K30	49.95	35.97	.596	.874

Tablo 7 incelendiğinde, tüm maddelerin düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayılarının .400 (K4) ile .666 (K23) arasında değiştiği görülmektedir. Literatürde madde-toplam korelasyonunun .30 ve üzerinde olması o maddenin ayırt ediciliğinin yüksek olduğunu ve ölçülmek istenen özelliği (Kur'an ile ilişkiyi) başarılı bir şekilde temsil ettiğini göstermektedir.^[33] Ayrıca “madde silindiğinde Cronbach Alpha” değerleri incelendiğinde K4 maddesinin ölçekten çıkarılması durumunda genel iç tutarlılık katsayısında (mevcut $\alpha = .884$) çok marjinal bir artış (.887) gözlenmektedir. Ancak bu değişimin istatistiksel açıdan anlamsız düzeyde kalması ($\pm .003$) ve söz konusu maddenin madde-toplam korelasyonunun (.400) kabul edilebilir sınırların oldukça üzerinde yer alması sebebiyle maddenin ölçekte tutulmasına karar verilmiştir. Diğer tüm maddelerin çıkarılması ise mevcut güvenirlilik katsayısını doğrudan düşürmektedir. Bu bulgular, ölçekteki 13 maddenin tamamının ölçme aracının psikometrik bütünlüğüne olumlu katkı sağladığını doğrulamaktadır.

Ölçeğin alt boyutları arasındaki ilişkileri ve alt boyutların toplam puanla olan tutarlılığını belirlemek amacıyla Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Analizi uygulanmıştır (Tablo 8).

^[33] Nunnally, *Psychometric Theory*, 305.

Tablo 8. Faktörler arası korelasyon katsayıları

Değişkenler				
Manevi Yönelim	1			
Bütünleşme	.587**	1		
Akademik İlgi	.548**	.486**	1	
Ölçek Toplam Puanı	.847**	.849**	.801**	1

Note: N=288. *p < .05, **p < .01.

Analiz sonuçlarına göre, ölçeği oluşturan üç alt boyut (Manevi Yönelim, Bütünleşme ve Akademik İlgi) arasında pozitif yönde, orta ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir ($r=.486^{**}$ ile $r=.587^{**}$ arasında; $p<.01$). En yüksek ilişki $.587^{**}$ ile ‘Manevi Yönelim’ ve ‘Bütünleşme’ boyutları arasında görülürken, en düşük ilişki $.486^{**}$ ile ‘Akademik İlgi’ ve ‘Bütünleşme’ boyutları arasındadır. Bu korelasyon katsayılarının $.90$ 'ın altında olması, alt boyutların birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte birbirinden bağımsız yapıları ölçtüğünü ve çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir.

Tüm alt boyutların ölçek toplam puanı ile kurdukları ilişki incelendiğinde, katsayıların $.801^{**}$ ile $.849^{**}$ arasında değişen çok yüksek düzeyde ve pozitif yönlü olduğu görülmüştür. Toplam puan ile en yüksek korelasyonu $.849^{**}$ ile ‘Bütünleşme’ boyutu vermiştir. Alt boyutların toplam puanla bu denli güçlü ilişkiler sergilemesi, her bir boyutun ölçülmek istenen ana yapıyı (Kur’an ile İlişki) güçlü bir şekilde temsil ettiğini ve ölçeğin yapısal bütünlüğe sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

3. TARTIŞMA

Bu çalışma, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an-ı Kerim ile kurdukları ilişkinin doğasını akademik ilgi, manevi yönelim ve bu iki alanın bütünleşmesi ekseninde ölçebilecek psikometrik niteliklere sahip özgün bir ölçme aracı geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, geliştirilen “Kur’an ile İlişki Ölçeği (KİÖ)”nin üç faktörlü yapısı ve güçlü istatistiksel değerleri ile alandaki önemli bir metodolojik boşluğu doldurduğunu göstermektedir.

Literatür incelendiğinde, üniversite ve ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Kur’an algısını konu edinen çalışmaların genellikle betimsel düzeyde kaldığı görülmektedir. Örneğin Aygün ve Karadeniz tarafından üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada, gençlerin Kur’an’a dair ilgi, algı ve bilgilerinin cinsiyet ve öğrenim düzeyine (lisans/ön lisans) göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca öğrencilerin Kur’an ile kurdukları ilişkinin büyük oranda aile ve çevreden edinilen ‘genel kültür’ düzeyinde seyrettiği ve istendik

seviyenin altında kaldığı raporlanmıştır.^[34] Acar ve Genç (2022), ilahiyat öğrencilerinin Kur'an okuma ve tecvid dersine yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında; öğrencilerin derse karşı ilgilerinin yüksek olduğunu (%72,2), ancak bu tutumun ağırlıklı olarak 'mesleki yetkinlik kazanma' (%91,3) ve 'teknik okuma becerisi' (tecvid/ezber) ekseninde şekillendiğini ortaya koymuştur.^[35] Geliştirilen KİÖ ise Kur'an ile kurulan ilişkiyi sadece "okuma becerisi" veya "ders tutumu" ile sınırlı tutmayıp; öğrencinin metinle kurduğu varoluşsal, entelektüel ve profesyonel bağı bütüncül bir yaklaşımla ölçmesi bakımından bu çalışmalardan ayrılmaktadır.

İlahiyat eğitimi doğası gereği hem entelektüel (akademik/kritik) bir incelemeyi hem de inançsal (manevi) bir bağlılığı gerektirmektedir. Nitekim "Din Bilimleri" ile "İlahiyat" arasındaki temel ayrım da bu noktada düğümlenmektedir. İlki "objektif/dışarıdan" bir bakışı, ikincisi ise "inançlı/içeriden" bir adanmışlığı temsil etmektedir.^[36] Çalışma sonucunda ortaya çıkan "Manevi Yönelim", "Akademik İlgi" ve "Bütünleşme" faktörleri ilahiyat öğrencilerinin Kur'an'ı Kerim ile kurdukları ilişkinin tek boyutlu olmadığını aksine zihinsel ve kalbi süreçlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı arz ettiğini kanıtlamaktadır.

Ölçeğin birinci alt boyutu olan ve toplam varyansın en büyük kısmını açıklayan "Manevi Yönelim", öğrencilerin Kur'an'ı akademik bir inceleme nesnesi olmanın ötesinde bireysel dindarlıklarının ve ruhsal iyilik hallerinin merkezi bir unsuru olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Bu boyutta yer alan "*Kur'an dinlemek ruhumu dinlendirir*" ve "*Hayatıma yön verecek ahlaki ilkeleri Kur'an'dan alırım*" gibi maddeler, öğrencinin kutsal metinle kurduğu ontolojik bağı temsil eder. Aygün ve Karadeniz, üniversite öğrencilerinin Kur'an'ı 'her bilgiyi ihtiva eden' ve 'günlük hayatta insan ilişkilerini düzenleyen' bir kitap olarak algılama düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ancak araştırmacılar, zihinlerdeki bu güçlü kabule ve ilgiye rağmen öğrencilerin Kur'an okuma sıklığının oldukça düşük seviyelerde kaldığını raporlayarak, algı ile eylem (pratik) arasındaki bu belirgin kopukluğa dikkat çekmişlerdir.^[37] Genel üniversite örneklemindeki bu durumun aksine bu çalışmada geliştirilen KİÖ' nün manevi yönelim boyutunun yüksek varyans açıklaması ilahiyat öğrencilerinin yoğun akademik ve eleştirel müfredata maruz kalsalar dahi Kur'an ile kurdukları ilişkide inanan özne kimliğini koruduklarını ve metni bir şifa kaynağı olarak görmeye devam ettiklerini göstermektedir.

Bu bulgu, literatürdeki 'Dini Başa Çıkma' çalışmalarıyla da güçlü bir paralellik göstermektedir. Pargament ve Koenig tarafından vurgulanan "Dini Başa

[34] Aygün-Karadeniz, "Üniversite Gençlerinin Kur'an'a Dair İlgi, Algı ve Bilgileri", 97-133.

[35] Acar-Genç, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", 617-624.

[36] Şinasi Gündüz (ed.), *Din ve İnanç Sözlüğü* (Konya: Vadi Yayınları, 1998), 98; Bird-Smith, *Theology and Religious Studies in Higher Education*, 3-4.

[37] Aygün-Karadeniz, "Üniversite Gençlerinin Kur'an'a Dair İlgi, Algı ve Bilgileri", 7-8-15.

Çıkma” kavramı, bireyin kutsal olanla kurduğu ilişkiyi stresle başa çıkma ve anlam arayışında birincil kaynak olarak kullanmasıdır.^[38] Çalışmada ortaya çıkan ‘Manevi Yönelim’ boyutu, Pargament ve arkadaşlarının ‘Brief RCOPE’ çalışmalarında tanımladığı ‘Pozitif Dini Başa Çıkma’ yapısıyla teorik bir uyum içindedir. Yazarların da belirttiği gibi bireyin kutsal ile kurduğu güvenli ilişki, kriz ve stres durumlarında psikolojik dayanıklılığı artıran temel bir faktördür.^[39] Üniversite öğrencileri üzerine yapılan metafor çalışmalarında da Kur’an’ın en sık ‘Yönlendirici’ ve ‘Yaşam Kaynağı’ gibi varoluşsal kavramlarla ilişkilendirilmesi,^[40] KİÖ’nün ‘Manevi Yönelim’ boyutunun teorik geçerliliğini desteklemektedir. Çalışmamızda bu boyutun en yüksek varyansı açıklaması, ilahiyat öğrencilerinin yoğun akademik müfredata maruz kalsalar dahi Kur’an ile kurdukları ilişkide ‘inanınan özne’ kimliğini ‘araştıran özne’ kimliğinin önünde tuttuklarını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Çalışmanın en özgün boyutunu oluşturan “Bütünleşme” faktörü, manevi bağlılık ile akademik sorgulamanın çatışmadığı aksine birbirini beslediği bir sentez alanını temsil etmektedir. Ay tarafından yürütülen fenomenolojik çalışmada, ilahiyat eğitiminin öğrencilerin dindarlık algıları üzerindeki dönüştürücü etkisi incelenmiş; bir grup öğrencinin akademik bilgiyi inançlarını sarsan bir unsur olarak deneyimlediği, diğer bir grubun ise bu süreci ‘tahkiki imana’ geçişin zorunlu bir aracı olarak kodladığı tespit edilmiştir.^[41] Geliştirilen ölçeğin ‘Bütünleşme’ boyutu, bu ikinci grubun deneyimlediği sağlıklı sentezi ölçmeyi hedeflemektedir. KİÖ’nün “Bütünleşme” boyutu, tam olarak akademik akıllı ile inanan kalbi arasında bir ayrılma yaşamayan aksine “*Derslerde edindiğim bilgiler inancımı daha bilinçli hale getirdi*” diyebilen öğrenci profilini tanımlamaktadır. Bu boyut ile diğer boyutlar arasındaki yüksek korelasyon, öğrencilerin akademisyen kimliği ile mümin kimliğini Kur’an ekseninde başarılı bir şekilde bütünleştirdiklerini göstermektedir. Bu bulgu, ilahiyat eğitiminin öğrencilerin inançlarını aşındırdığı veya sekülerleştirdiği yönündeki eleştirilere^[42] karşı, eğitimin aslında “bütünleşmiş” bir dindarlık modeli üretebildiğine dair güçlü bir kanıt sunmaktadır.

Ölçeğin üçüncü faktörü olan “Akademik İlgi”, katılımcıların Kur’an’ı sadece bir ibadet metni olarak değil aynı zamanda bilimsel bir inceleme ve araştırma nesnesi olarak ele aldıklarını göstermektedir. “*Kur’an hakkında yazılmış güncel akademik kitap ve makaleleri okumak ilgimi çeker*” maddesiyle temsil edilen bu boyut, ilahiyat fakültesi öğrencisini geleneksel dindar profilden ayıran en belirle-

[38] Pargament, *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice*, 32; Koenig, “Religion, Spirituality, and Health”, 7.

[39] Kenneth Pargament vd., “The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping”, *Religions* 2/1 (2011), 52.

[40] Dağcı-Kartopu, “Üniversite Öğrencilerinin Kur’an-ı Kerim’e Yönelik Algıları”, 239.

[41] Ay, “İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu?”, 297-325.

[42] Ay, “İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu?”, 318.

yici niteliktedir. Literatürde Çakmak tarafından geliştirilen “Seçmeli Kur’an’ı Kerim Dersine Yönelik Motivasyon Ölçeği (SKKMÖ)” daha çok ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin derse katılım ve başarı motivasyonunu ölçmeyi hedeflerken,^[43] KİÖ, öğrencinin dersten bağımsız olarak geliştirdiği “epistemolojik merakı” ölçmektedir. İlahiyat eğitiminin temel hedeflerinden biri öğrenciye “eleştirel düşünme” ve “kaynakları sorgulama” becerisi kazandırmaktır. Bu boyuttaki maddelerin ayırt ediciliğinin yüksek olması, öğrencilerin Kur’an’a yaklaşırken sadece “duygusal tatmin” değil, “entelektüel anlama” çabası içinde olduklarını da kanıtlamaktadır.

Çalışmanın en özgün bulgularından biri, ilahiyat öğrencilerinin kutsal metinle kurdukları ilişkinin tek düze bir yapı olmadığını; bireylerin bu ilişkiyi ya ontolojik bir güven ve sığınak arayışı (Manevi Yönelim), ya entelektüel bir merak ve araştırma nesnesi (Akademik İlgi) ya da bu iki alanın birbirini beslediği bir sentez (Bütünleşme) olarak deneyimlediklerini ortaya koymasındır. Ölçeğin yapısal analizlerinde boyutlar arasında tespit edilen güçlü korelasyonlar, KİÖ’nün teorik derinliğini teyit etmektedir. Bu durum, geliştirilen aracın sadece teknik bir tutumu değil, öğrencinin zihinsel ve kalbi süreçlerini eş zamanlı olarak bütünleştirme becerisini de tespit edebilen pedagojik bir hassasiyete sahip olduğunu göstermektedir.

3.1. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Çalışma, geliştirdiği ölçme aracıyla literatüre önemli bir katkı sunmakla birlikte bazı sınırlılıklara sahiptir. Elde edilen bulgular, bazı sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir: Veriler, katılımcıların kişisel beyanlarına dayalı olarak toplanmıştır. Dini tutum ve davranışları ölçen çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan “sosyal beğenirlik” hatası bu çalışmada da olası bir risk faktörüdür. Ayrıca çalışma, belirli bir zaman diliminde alınan verilerle yürütülen kesitsel bir araştırmadır. Bu nedenle, ilahiyat eğitiminin süreç içerisindeki dönüştürücü etkisini (1. sınıftan 4. sınıfa değişim) neden-sonuç bağlamında yansıtmayabilir. Son olarak ölçeğin psikometrik özellikleri güçlü olmakla birlikte, ‘Akademik İlgi’ boyutuna ait Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerinin (.393) ideal sınır olan .50’nin altında kaldığı görülmüştür. Her ne kadar Bileşik Güvenirlik (CR) değerinin yüksekliği (.718) literatürde bu durumu tolere edilebilir kılsa da bu boyuttaki yakınsak geçerliliğin sınırdaki olduğu dikkate alınmalıdır.^[44]

Elde edilen bulgular ve belirtilen bu sınırlılıklar doğrultusunda araştırmacılara ve eğitimcilere şu öneriler sunulabilir: Geliştirilen Kur’an ile İlişki Ölçeği (KİÖ) kullanılarak akademik not ortalaması (GNO), dini başa çıkma ve mesleki tükenmişlik gibi değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen Yapısal Eşitlik Model-

[43] Çakmak-Ecer, “Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersine Yönelik Motivasyon Ölçeğinin (SKKMÖ) Geliştirilmesi ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 679-707.

[44] Claes Fornell-David F. Larcker, “Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error”, 46.

lemeleri (YEM) kurulabilir. Ölçeğin ayırt edici gücünü ve örneklem geçerliğini test etmek amacıyla farklı üniversitelerin ilahiyat fakülteleri ve öğretim programları üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yürütülebilir. “Akademik İlgi” ve “Manevi Yönelim” boyutlarının, mesleki yeterlilik ve motivasyon üzerindeki yordayıcı etkilerinin farklılaşıp farklılaşmadığı boylamsal çalışmalarla incelenebilir. İlahiyat eğitimindeki danışmanlık süreçlerinde KİÖ bir “pedagojik izleme” aracı olarak konumlandırılabilir. Bu bağlamda, öğrencinin Kur’an ile ilişkisinin “kuru bir akademik bilgi” düzeyinde mi yoksa “bilgiyle temellenmemiş duygusal bir kabul” düzeyinde mi olduğu tespit edilerek eğitim sürecinin asıl hedefi olan “Bütünleşme”yi sağlayacak müfredat düzenlemeleri ve rehberlik müdahaleleri önceliklendirilebilir.

SONUÇ

Bu araştırma, din eğitimi ve psikolojisi literatüründe genellikle “okuma sıklığı” veya “ders başarısı” gibi betimsel başlıklar altında ele alınan Kur’an ile ilişki kavramının çok boyutlu doğasını ölçebilmek amacıyla yürütülmüş ve “Kur’an ile İlişki Ölçeği (KİÖ)” psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir araç olarak literatüre kazandırılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler neticesinde ölçeğin 13 madde ve 3 alt boyuttan (Manevi Yönelim, Bütünleşme, Akademik İlgi) oluştuğu, toplam varyansın %63.21’ini açıkladığı tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, modelin veri setine kabul edilebilir uyum indeksleriyle ($\chi^2/sd=2.471$, RMSEA=.072, CFI=.942) oturduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca hesaplanan Cronbach Alpha ve McDonald’s Omega iç tutarlılık katsayılarının hem ölçek genelinde hem de alt boyutlarda literatürdeki .70 kritik eşliğini anlamlı düzeyde aştığı saptanmıştır. Bu bulguların, Koenig ve Al Zaben’in vurguladığı manevi ölçme araçlarının istatistiksel validasyon standartlarını karşıladığı söylenebilir.^[45]

[45] Harold G. Koenig-Faten Al Zaben, “Psychometric Validation and Translation of Religious and Spiritual Measures”, *Journal of Religion and Health* 60/5 (2021), 3467-3483.

EK-1: Kur'an ile ilişki ölçeği (KİÖ) formu

Yönerge: Aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuyunuz ve size en uygun olan seçeneği işaretleyiniz. (*Derecelendirme: 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum*)

Madde No	Madde Kodu	Madde İfadesi	Alt Boyut
1	K14	Kur'an'ı sadece aklımla değil, kalbimle de anlamaya çalışırım.	Manevi Yönelim
2	K12	Kur'an okumak, Allah ile aramdaki bağı güçlendiren en önemli manevi tecrübedir.	Manevi Yönelim
3	K13	Hayatıma yön verecek ahlaki ilkeleri öncelikle Kur'an'dan alırım.	Manevi Yönelim
4	K16	Kur'an dinlemek ruhumu dinlendirir ve bana huzur verir.	Manevi Yönelim
5	K18	Kur'an'daki peygamber kıssalarından kendi hayatım için dersler çıkarırım.	Manevi Yönelim
6	K23	İlahiyat fakültesindeki dersler, Kur'an'a daha geniş bir açıdan bakmama ve inancımın daha bilinçli hale gelmesine yardımcı oldu	Bütünleşme
7	K30	İlahiyat eğitimi, Kur'an hakkında toplumda var olan yanlış bilgilere (hurafe, bid'at vb.) karşı beni daha donanımlı hale getirdi.	Bütünleşme
8	K24	Kur'an'ı hem derslerim için öğrenmek hem de manevi olarak ondan faydalanmak, ilahiyat öğrencisi olmanın en güzel yanı.	Bütünleşme
9	K29	Derslerde edindiğim bilgiler sayesinde, Kur'an'ı başkalarına daha doğru ve bilinçli bir şekilde anlatabileceğime inanıyorum.	Bütünleşme
10	K4	Kur'an hakkında yazılmış güncel akademik kitap ve makaleleri okumak ilgimi çeker.	Akademik İlgi
11	K2	Bir ayeti anlamaya çalışırken, o ayetin indiği dönemi (nüzul ortamını) ve kelime anlamlarını öğrenmeye öncelik veririm.	Akademik İlgi
12	K9	Akademik bir yazı yazarken, Kur'an'daki bilgileri objektif bir şekilde aktarmaya dikkat ederim.	Akademik İlgi
13	K1	Ödevlerimi ve araştırmalarımı yaparken en çok başvurduğum kaynak Kur'an'dır.	Akademik İlgi

KAYNAKÇA

- Acar, Mehmet Maşuk-Genç, Muhammet Fatih. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur’an Okuma ve Tecvid Dersine Karşı Tutumları (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2022), 605-630. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7444186>
- Allport, Gordon W.-Ross, J. Michael. “Personal Religious Orientation and Prejudice”. *Journal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432-443. <https://doi.org/10.1037/h0021212>
- Altaş, Nurullah. *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Ay, Mustafa Fatih. “İlahiyat Eğitimi Dindarlığı Etkiliyor mu? İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Deneimleri Çerçevesinde Fenomenolojik Bir Araştırma”. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 297-325. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.906269>
- Aygün, Abdullah-Karadeniz, Hayrettin. “Üniversite Gençlerinin Kur’an’a Dair İlgi, Algı ve Bilgileri: Giresun Üniversitesi Örneği”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 9/16 (2017), 97-133.
- Ayre, C., & Scally, A. J. (2014). Critical values for Lawshe’s content validity ratio: Revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79-86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>
- Bentler, Peter M. “Comparative Fit Indexes in Structural Models”. *Psychological Bulletin* 107/2 (1990), 238-246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238>
- Bird, Darlene L.-Smith, Simon G. *Theology and Religious Studies in Higher Education: Global Perspectives*. New York: Continuum, 2009.
- Byrne, Barbara M. “Structural Equation Modeling With AMOS, EQS, and LISREL: Comparative Approaches to Testing for the Factorial Validity of a Measuring Instrument”. *International Journal of Testing* 1/1 (2001), 55-86. https://doi.org/10.1207/S15327574IJT0101_4
- Cattell, Raymond B. *The Scientific Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences*. Boston, MA: Springer US, 1978. <https://doi.org/10.1007/978-1-4684-2262-7>
- Cohen, Ronald Jay-Swerdlık, Mark E.-Sturman, Edward D. *Psychological Testing and Assessment: An Introduction to Tests and Measurement*. 8. Basım. New York: McGraw-Hill, 2013.
- Costello, Anna B.-Osborne, Jason. “Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from Your Analysis”. *Practical Assessment, Research, and Evaluation* 10/7 (Temmuz 2005), 1-9. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Cronbach, Lee J. “Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests”. *Psychometrika* 16/3 (Eylül 1951), 297-334.
- Çakmak, Ahmet-Ecer, Münir. “Seçmeli Kur’an-ı Kerim Dersine Yönelik Motivasyon Ölçeğinin (SKKMÖ) Geliştirilmesi ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2020), 679-707. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.737811>
- Dağcı, Abdullah-Kartopu, Saffet. “Üniversite Öğrencilerinin Kur’an-ı Kerim’e Yönelik Algıları: Müslüman-Türk Örneklem Üzerine Metaforik Bir Araştırma”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 235-253.
- DeVellis, Robert F. *Scale Development: Theory and Applications*. 4. Basım. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2016.
- Field, Andy. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 4. Basım. Los Angeles: SAGE Publications, 2013.
- Fornell, Claes-Larcker, David F. “Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error”. *Journal of Marketing Research* 18/1 (Şubat 1981), 39-50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Foster, Charles R. vd. *Educating Clergy: Teaching Practices and Pastoral Imagination*. San Francisco: Jossey-Bass, 2006.
- Frankl, Viktor Emil. *Man’s Search For Meaning*. U.S.A.: Washington Square Press, 1988.
- George, Darren-Mallery, Paul. *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. 16. Basım. New York: Routledge, 2019. <https://doi.org/10.4324/9780429056765>
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları, 1998.
- Hair, Joseph F. vd. *Multivariate Data Analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2010.
- Hill, Peter C.-Hood, Ralph W. (ed.). *Measures of Religiosity*. Birmingham, Ala: Religious Education Pr, 1999.

- Hinkin, Timothy R. "A Brief Tutorial on the Development of Measures for Use in Survey Questionnaires". *Organizational Research Methods* 1/1 (Ocak 1998), 104-121. <https://doi.org/10.1177/109442819800100106>
- Hu, Li-tze-Bentler, Peter M. "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives". *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6/1 (1999), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Karasakal, Şaban. "Kur'an ve Psikoloji İlişkisi Üzerine". *Journal of Turkish Studies* 8/12 (2013), 679-679. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6015>
- Kirkpatrick, Lee A. *Attachment, Evolution, and the Psychology of Religion*. New York: The Guilford Press, 2005.
- Koç, Mustafa. "Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Ekev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 11-32.
- Koenig, Harold G. "Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications". *International Scholarly Research Notices* 2012/1 (2012), 1-33. <https://doi.org/10.5402/2012/278730>
- Koenig, Harold G.-Al Zaben, Faten. "Psychometric Validation and Translation of Religious and Spiritual Measures". *Journal of Religion and Health* 60/5 (2021), 3467-3483. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01373-9>
- Koenig, Harold G.-Carey, Lindsay B. "Approaches for Analyzing the Relationship Between Spirituality and Health Using Measures Contaminated with Indicators of Mental and Social Health". *Journal of Religion and Health* 64/2 (2025), 1276-1286. <https://doi.org/10.1007/s10943-025-02249-y>
- Koenig Harold G.-Carey Lindsay B. "Religion, Spirituality and Health Research: Warning of Contaminated Scales. *J Relig Health* 63, 3729-3743 (2024). <https://doi.org/10.1007/s10943-024-02112-6>
- Lawshe, C. H. "A Quantitative Approach to Content Validity". *Personnel Psychology* 28/4 (1975), 563-575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- MacCallum, Robert C. vd. "Power Analysis and Determination of Sample Size for Covariance Structure Modeling". *Psychological Methods* 1/2 (1996), 130-149. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.1.2.130>
- Masten, Ann S. "Ordinary Magic: Resilience Processes in Development". *American Psychologist* 56/3 (Mart 2001), 227-238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Murat, Ayşe. "Tanrı'ya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017), 335-341.
- Nunnally, Jum C.-Bernstein, Ira H. *Psychometric Theory*. 3. Basım. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.
- Pargament, Kenneth I.-Feuille, Margaret-Burdzy, Donna. "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping". *Religions* 2/1 (2011), 51-76. <https://doi.org/10.3390/rel2010051>
- Schermelleh-Engel, Karin-Moosbrugger, Helfried-Müller, Hans. "Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures". *Methods of Psychological Research* 8/2 (2003), 23-74.
- Şenat, Asiye Fatma. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 143-164. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001061
- Tabachnick, Barbara G.-Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. 5. Basım. Boston, MA: Allyn & Bacon/Pearson Education, 2007.
- Yalom, Irvin D. *Existential Psychotherapy*. New York: Basic Books, 1980.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.